

SHARQ MUTAFAKKIRLARINING OILA PEDAGOGIKASIGA OID FIKRLAR

Pirnazarova Asal

*Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti
Pedagogika fakulteti Pedagogika ta'lim yo'nalishi talabasi*

Annotatsiya: ushbu maqolada oila pedagogikasi borasida sharq mutafakkirlarining oila, oilada farzand tarbiyasi, ota-ona va farzand munosabatlari va ularning burch-vazifalari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Oila, farzand, tarbiya, mutafakkir, oila tarbiyasi, ta'lim, shaxs, atrof-muhit.

Oila tarbiyasi masalalari Sharq mutafakkirlarining shaxsga ta'lim berish, unda ijobiy sifatlarni shakllantirish borasidagi qarashlarining muhim unsuri sanaladi. Xususan, Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy, Abu Nasr Farobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino, Muhammad Qoshg'ariy, Yusuf Xos Xojib, Unsurul Maoliy Kaykovus, Alisher Navoiy, Husayn Voiz Koshifiy kabi mutafakkirlarning asarlarida bolalarni oila sharoitida ma'naviy-axloqiy tarbiyalashga oid g'oyalar keng yoritilib, bu boradagi samarali yo'llar ko'rsatib berilgan. Agarda Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy o'z asarlarida ota-onalarni ikki toifa (tug'ilish otasi (ya'ni, biologik ota) bolaning jismoniy yaratilishi, unib-o'sishi uchun mas'ul bo'lsa, ta'lim beruvchi ota (ya'ni, ma'naviy ota) esa bolaning ruhiy jihatdan to'laqonli voyaga etishi uchun javobgar kabi toifa)larga ajratgan bo'lsa,

Abu Rayhon Beruniy inson tabiatining, eng avvalo, oila muhitida shakllanishini alohida qayd etib o'tgan. Alloma ota-onalarga bola ruhiyatini mo'tadil saqlashni tavsiya etadi. Bola ruhiyatini mo'tadil saqlash uni qattiq g'azablanish, qo'rqish, xafalik, jismoniy toliqish hamda uyqusizlikdan muhofazalash orqali ta'minlanishini aytadi. Shuningdek, ota-onalarni bolalar xohlagan va ular uchun foydali bo'lgan narsasini topishga, ularni imkon qadar yoqtirmagan narsalaridan uzoqlashtirishga undaydi. Allomaning qayd etishicha, ota-onalar bolaga nisbatan bir xil munosabatda bo'lishlari uni to'g'ri tarbiyalash uchun nihoyatda ahamiyatli. Ota-onaning bolaga nisbatan turlicha munosabatda bo'lishlari uning xulqida salbiy odatlar namoyon bo'lishi uchun sharoit yaratib beradi. Abu Rayhon Beruniy bola xulq-atvorining mo'tadilligi uning jismonan va ruhiy sog'lomligi uchun muhim asos ekanligini ilmiy jihatdan asoslab bergan. Shuningdek, alloma o'z asarlarida bolaning kamolga etishida irsiyat, ijtimoiy muhit va tarbiyaning birdek ta'sirga egaligini alohida ta'kidlab o'tgan.

Oilaning bola tarbiyasidagi roli masalasi buyuk mutafakkir Abu Ali IbnSinoning ilmiy merosida ham muhim o'rin egallaydi. Allomaning "Tadbiri almanozil" nomli asarining alohida bobi oila tarbiyasini samarali tashkil etish masalalariga bag'ishlangan. Mutafakkir o'zining tibbiyotga oid bilim va hayotiy tajribalariga asoslangan holda

“Tadbiri al-manozil” asarida “Alla” qo’shig’ining bolani ruhiy va jismoniy kamolotga etishida muhim ahamiyatga ega omillardan biri sifatida e’tirof etadi. Abu Ali ibn Sino “Alla” qo’shig’i ikki muhim vazifaning hal qilinishini ta’minlaydi.

Birinчисidan, bolani tebratish unga jismoniy orombag’ishlaydi; ikkinчисidan, beshikning bir maromda tebranishidan onaning mehrijo’sh uradi, farzandiga bo’lgan muhabbatdan onaning yuragida orzu, umidlar uyg’onadi. Sehrli, jozibali qo’shiq bolasi uchun qasida kabi yangraydi vafarzandining murg’ak qalbiga singib boradi. Shu tarzda bolada u hali anglamagan holat paydo bo’ladi, asta-sekin borliqni anglay boshlaydi. Borliqning bu tarzda dastlabki anglanishi o’rganishning ilk bosqichidir. Bu bosqichda o’rganish asosida bola shaxsi shakllanib boradi. Alloma o’rganishning sezgiga asoslanini ilmiy jihatdan asoslab beradi. Qolaversa, Abu Ali Ibn Sinoning yosh bolaning sezgirlik quvvati katta yoshli kishining sezgirligiga teng degan fikrni ilgari surgan. Alloma bolani sekin-sekin tebratish va unga ohang yordamida alla aytish bola mijozining shakllanishida ham muhim ahamiyat kasb etishini ko’rsatadi:

„Bolaning mijozini kuchaytirmoq uchun unga ikki narsani qo’llamoq kerak. Biribolani sekin-sekin tebratish, ikkinchisi, uni uxlatish uchun odat bo’lgan musiqa va allalashdir. Shu ikkisini qabul qilish miqdoriga qarab, bolaning tanasi bilan badantariyaga va ruhi bilan musiqaga bo’lgan iste’dodi hosil bo’ladi”

Ibn Sinoning yondashuviga ko’ra, bola tarbiyasida oila boshlig’i sifatida ota alohida rol o’ynaydi: “Agar oilada oila boshlig’i tajribasizlik, no’noqlik qilsa, u oila a’zolarini yaxshi tarbiyalay olmaydi va oqibatda bundan yomon natijalar kelib chiqishi mumkin”. Bola tarbiyasi samarali yo’lga qo’yilgan oilalargina baxtli bo’ladi.

Zero, oilaning eng muhim vazifasi bolani har jihatdan to’g’rikamolotga etkazishdir. Ota-ona kim bo’lishidan qat’iy nazar ushbu ma’suliyatli vazifani to’lato’kis ado etishi lozim. “Tadbiri al-manozil” asarida farzandlarning to’g’ri kamolot topishi, kelajakqadirining belgilanishida ular uchun ibrat bo’ladigan ota-onalar qiyofasida aks etishi zarur bo’lgan ijobiy fazilatlar sanab o’tiladi.

Sharq mutafakkirlaridan yana biri Unsurul Ma’aliy Kaykovus o’zining “Qobusnoma” asarida oila, oilaviy munosabatlar hamda oilada farzandlarni tarbiyalash masalalariga katta e’tibor qaratadi.

Asarning alohida bobi “Farzand parvarish qilmoq zikrida” deb nomlangan. Alloma ushbu bobda ota-onaning zimmasiga yuklatiladigan vazifalarni yoritadi. Bu vazifalar quyidagilardir: 1) bolaga yaxshi ism qo’yish; 2) bolani oqil va mehribon enagaga topshirish; 3) to’y-tomosh qilib, sunnat to’y o’tkazish; 4) o’qish-yozishni o’rgatib, kasb-hunarli va ilmiy qilish; 5) harbiylar ahlidan bo’lsa, sipohiylikni o’rgatish.

Buyuk mutafakkir Alisher Navoiyning badiiy-ilmiy merosida ham oilaviy munosabatlar va oilada farzand tarbiyasini tashkil etish masalasi alohida o’rin egallagan. Uning fikricha, jamiyatning taraqqiyoti, istiqboli yoshlar kamoloti bilan bevosita bog’liq.

Shu sababli bolani har jihatdan etuk, oliyjanob qilib tarbiyalash ota-onalar oldida turgan eng muhim vazifadir. Alloma bolalarning tarbiyasida otaonaning o'zni beqiyos ekanligini qayd etadi.

“Mahbub-ul-qulub” asarida ayolning oiladagi, xususan, bolalarning tarbiyasidagi roli mas’uliyatli ekanligini ta’kidlaydi:

“Yaxshi xotin oilaning davlati va baxti, uy egasining xotirjam va osoyishtaligi undan, husnli bo’lsa – ko’ngil ozig’i, xushmuomala bo’lsa, jon ozig’idir. Oqila bo’lsa, ro’zg’orda tartib-intizom bo’ladi. U beandisha bo’lsa, ko’ngil unda ozor chekadi, yomonlik axtaruvchi bo’lsa, undan ruh azoblanadi.

Agar mayxo’r bo’lsa, uy obodligi yo’q oladi, aqlsiz bo’lsa, oila rasvo bo’ladi”.

Oilaning har bir shaxs hayotidagi o’zni, oila muhitida tashkil etilayotgan tarbiyaning bola shaxsi shakllanishiga ko’rsatadigan ta’siri Abdulla Avloniy asarlaridan ham markaziy o’rin egallagan.

Ma’rifatparvarning “Turkiy guliston yoxud axloq” asari yaxlit holda komil inson qiyofasida aks etishi zarur bo’lgan ijobiy fazilatlar, shuningdek, biologik va ijtimoiy omillar ta’sirida shakllanishi mumkin bo’lgan salbiy illatlar, ular keltirib chiqaradigan oqibat xususidagi g’oyalarni ifodalaydi.

Alloma bola tarbiyasida u yashayotgan muhit, ijtimoiy-iqtisodiy sharoit, turmush tarzi qanchalik muhim bo’lsa, sub’ektlar, xususan, ota-onaning roli shunchalik ahamiyatli ekanligini ko’rsatadi. Bolaning axloqi, xulq-atvoriga kuchli ta’sir etuvchi shaxslar, eng avvalo, ota-onalar ekanligini e’tirof etgan holda ularni farzandlar tarbiyasida mas’uliyatli bo’lishga chaqiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bolshaya psixologicheskaya entsiklopediya. Samoe polnoe sovremennoe izdanie. – Moskva: Eksmo, 2007. – S. 287.

2. Immanuel Kant Pedagogika to’g’risida. Nemis tilidan M. Akbarov tarjimasida. – Toshkent. “Niso Poligraf”, 2013. – 232b.

3. Ibn Sino, Abu Ali. Tib qonunlari. 1-kitob. – Toshkent: “Fan” nashriyoti, 1959. – 293-bet.

4. Inomova M. Oilada bolalarning ma’naviy-axloqiy tarbiyasi. – Toshkent: O’qituvchi, 1998. – 258 bet

5. Karimova O., G’offorov Z. Davlat va huquq asoslari G’ Darslik. – Toshkent: O’qituvchi, 1995. – 463-bet.

6. Karimova O. Huquqshunoslik G’ Akademik litsey va kasb-hunar kollejlari uchun darslik. – Toshkent: “Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi Bosh tahririyati, 2007. – 106-bet

7. Karimova V. Oila psixologiyasi. – Toshkent. O’qituvchi, 2007. - 316 b

8. H. Abdukrimova Ya. Nurumbekova „Oila pedagogikasi“ darslik

9. O. Hasanboyeva „Oila pedagogikasi“ darslik

10. Kvintilian. O vospitani oratora. Chast 1. – Moskva: Sank-Petrburg – S.